

La traducció en castellà de narrativa catalana als anys setanta (i algunes claus d'una relació intercultural al canvi de segle)

Jordi Julià

Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Filosofia i Lletres

Departament de Filologia Espanyola

Edifici B

08193 Bellaterra

jordi.julia@uab.cat

ORCID: 0000-0002-3565-9599



Resum

Al llarg del segle xx hi va haver una relació rica, però irregular, entre les literatures espanyoles i catalanes, que podem constatar en influències puntuals, en amistats entre autors i en les seves traduccions mútues. Aquest estudi vol descriure les traduccions castellanes de novel·les i contes catalans durant els anys setanta, i intentar comprendre per què aquestes obres van ser interessants per al lector i el mercat espanyols, en aquells anys de canvis polítics i socials a Espanya (i, per descomptat, a Catalunya) que van veure el final d'una dictadura i l'inici de la democràcia.

Paraules clau: narrativa catalana; traducció espanyola; literatura comparada; anys setanta

Abstract. *Spanish translation of Catalan narrative in the 1970s*

Throughout the 20th Century, there was a rich, but desultory, relation between the Spanish and Catalan literatures, that we can ascertain in punctual influences, friendships between authors and their mutual translations. This study wants to describe the Spanish translations of Catalan stories and novels during the seventies, and to try to understand why these works were interesting for the Spanish reader and market, in those years of political and social changes in Spain (and, of course, in Catalonia) that saw the end of a dictatorship and the beginning of the democracy.

Keywords: Catalan fiction; Spanish translation; comparative literature; seventies

Sumari

- | | |
|--|-----------------------------|
| 1. Introducció | 3. Consideracions finals |
| 2. La narrativa catalana traduïda al castellà als anys setanta | Referències bibliogràfiques |

1. Introducció

La dinàmica de les relacions entre sistemes literaris tan propers i barrejats, com ho són el català i l'espanyol, està condicionada per múltiples factors, interns, però també externs, que poden ser compartits —pel fet de pertànyer a un mateix estat i desenvolupar-se en un mateix territori—, o, lògicament, poden divergir. A hores d'ara, i pel que fa a les traduccions castellanques de textos catalans, disposem d'algunes visions panoràmiques dels vincles culturals entre aquestes dues literatures, les quals han cartografiat un mapa que ha permès que els lectors i investigadors ens hi puguem moure sense perdre'ns-hi, ja sigui des dels orígens fins al present (Bacardí 2007; Chierogato i Gallén 2009), o, més en concret, centrant-se en el nou-cents (Gallén 2007). Entre aquestes visions més generals, i els estudis més detallats de l'obra d'un autor, d'un traductor, d'una editorial, etc., que s'han desenvolupat els últims anys entre aquestes dues llengües i literatures (a través de publicacions monogràfiques, números de revistes, simposis, i jornades com la que ens acull), voldria centrar-me en una dècada concreta del segle xx, la dels anys setanta, que, d'altra banda, també ha estat estudiada parcialment al volum *Traducció, món editorial i literatura catalana (1975-2000)* (Garcia Sala i Sanz Roig 2017).

L'objectiu d'aquest estudi és comentar les principals traduccions espanyoles de narrativa catalana produïda durant la dècada dels setanta, tot i ser ben conscient que l'anàlisi d'un gènere no es pot tractar *in vitro*, perquè es troba exposat a condicionants que també tenen a veure amb la recepció d'altres formes literàries (no podem oblidar, per exemple, que Salvador Espriu, a més de narrador, és dramaturg i, sobretot, poeta), i que ben sovint hi ha variables relacionades amb el mercat, la fortuna d'un autor, els premis literaris, les influències exercides, etc., i que potser l'objecte d'estudi, en principi, queda una mica massa restringit. Lluny de voler oferir una llista cronològica i exhaustiva d'obres traduïdes, aquesta aproximació sincrònica (i, més o menys, per autors) voldria detectar comportaments i tendències que potser ja s'havien apuntat abans i que es podrien confirmar en anys posteriors. M'he acabat decantant per aquest període perquè durant aquells anys es va produir un canvi de règim polític a Espanya, i en plena dècada podem identificar, fins i tot, una alteració del comportament de protocols d'editorial de traducció. A part, en aquesta dècada —que en algun moment puntual ampliaré cap a l'entrada de la següent—, el món dels *mèdia* s'acabava imposant irremissiblement, i potser en aquells anys començaven a posar-se les bases de les relacions traductològiques entre el sistema espanyol i el català, que amb el temps i l'inici de l'era electrònica es van acabar confirmant o, fins i tot, extremant.

El cos principal d'aquesta investigació descriurà succintament les traduccions castellanques d'obres de narrativa catalana que es van editar a Espanya, si bé del corpus d'anàlisi en quedaran exclosos els textos de literatura del jo —a menys que hi hagi algun títol que es consideri significatiu—, i la literatura infantil i juvenil. M'he permès la llibertat de fer unes consideracions finals, a tall de conclusions, potser una mica més llargues del que seria preceptiu, per tal d'aconseguir valorar les dades de traducció d'aquells anys setanta, d'acord amb el que

s'havia produït abans i va acabar passant després. No soc historiador de la literatura ni sociòleg, sinó teòric de la literatura i comparatista, i potser no arribaré a estar gaire al cas de totes les raons històriques, polítiques i socials que expliquen les adaptacions que es van produir en aquella dècada —i l'espai de què dispo no tampoc no m'ho permetria—; així, doncs, el meu propòsit serà, més aviat, relacionar i generalitzar, apuntar tendències i mostrar algunes relacions econòmiques, sociològiques, culturals i literàries que expliquen la traducció de narrativa catalana en castellà durant les últimes dècades del segle xx.

2. La narrativa catalana traduïda al castellà als anys setanta

Enric Bou, a l'hora de parlar de «La literatura actual» a la *Història de la literatura catalana*, estableix per a aquest període, que comença als anys seixanta i es prolonga cap a la dècada següent, un context generalitzat de *boom* econòmic a Espanya, però també a Europa, i una relaxació d'aquell final del règim franquista, el qual «rebaixà plantejaments» i va permetre «editar molts més llibres en llengua catalana. Això provocà un relleu editorial i facilità l'accés a la literatura de molts joves» (Bou 1988: 357). Definitivament, assenyala Bou, la societat catalana va passant a ser més marcadament bilingüe, i assumeix l'influx de la «cultura popular anglosaxona a través dels mitjans audiovisuals i de la comunicació de masses» (Bou 1988: 358). Tot i que sembla que es comenci a experimentar una crisi del paradigma realista, des del punt de vista estètic de la novel·la o la narrativa de ficció, potser hi ha un cert desajustament entre l'evolució del gènere en l'àmbit espanyol i català, amb dinàmiques pròpies i interessos particulars, tal com indica Enric Gallén (1985), que fa que no puguem acabar d'arribar a la conclusió de si el principal motiu de la traducció de narrativa catalana en castellà es deu a una demanda del públic o a una actitud subsidiària de la creació catalana cap a uns models espanyols. Finalment, cal tenir en compte que en aquella dècada passem d'un sistema polític dictatorial a una transició cap a la democràcia, i la data de la mort del dictador, el 1975, permet establir un canvi de tendència en alguns usos literaris i traductològics, de manera que en aquells anys es percep l'influx de la revifalla d'edicions en català de la dècada anterior, i, en la segona part, una readaptació política, estètica i de mercat editorial, amb nous usos que es van acabar confirmant al principi dels anys vuitanta.

Pel que fa a traduccions de literatura catalana en castellà, la dècada dels setanta es va inaugurar amb la continuació efímera de l'editorial Polígrafa, que havia impulsat un any abans la creació de la col·lecció «La Senda», en la qual s'editaven traduccions castellanes d'obres catalanes amb format bilingüe, acarant l'original amb l'adaptació. Hi van aparèixer algunes obres d'autors exiliats —com ara Rodoreda, Calters, Ferran de Pol i Benguerel—, al costat de *Laia*, de Salvador Espriu, però també de dos títols d'autors nascuts als anys vint: *Contra la noche de Obochango y otras narraciones*, de Jordi Sarsanedas, i *El naufrago feliz*, de Ramon Folch i Camarassa. La majoria d'aquests noms van ser inclosos en l'antologia *Narrativa catalana de hoy* (Edhasa, 1970), preparada i traduïda per José Batlló, amb textos de Josep Pla, Llorenç Villalonga, Joan Oliver, Mercè

Rodoreda, Pere Calders, Salvador Espriu, Manuel de Pedrolo, Jordi Sarsanedas, Víctor Mora, Baltasar Porcel i Terenci Moix. Aquesta proposta substituïa la selecció de la primera meitat de segle xx, que el 1944 Guillermo Díaz-Plaja havia publicat a l'editorial Aguilar amb el títol de *Cuentistas catalanes contemporáneos*, i en la qual només repetien Joan Oliver i Josep Pla. En efecte, Pla va ser un d'aquells autors al qual s'anaven editant obres traslladades al castellà, potser perquè va ser dels primers que va escriure directament en espanyol i s'hi va traduir; en aquest cas, però, el 1975 apareixia a l'editorial Destino *El cuaderno gris: un dietario*, versionat pel matrimoni Gloria de Ros i Dionisio Ridruejo.

L'antologia de José Batlló recollia autors de diferents generacions, més o menys consagrats, tant des d'un vessant novel·lístic com des d'una perspectiva més popular, perquè recordem que Víctor Mora era guionista de grans còmics de l'època, com ara *El capitán Trueno* o *El jabato*, i havia publicat un parell d'obres narratives en castellà, mentre que només tenia un llibre de contes en català, *El café dels homes tristos*, que el 1966 havia aconseguit el premi Víctor Català. Va ser el mateix antòleg, ara en el paper d'editor, que va publicar el 1974 la versió espanyola d'*El café de los hombres tristes*, al segell Los Libros de la Frontera, de manera que podem intuir clarament que la inclusió de Mora en aquella selecció de narrativa era una aposta personal de Batlló. En canvi, aquesta tria deixava de banda autors reconeguts en l'àmbit castellà, com és el cas de Sebastià Juan Arbó, el qual va ser recurrentment traduït al llarg de tot el franquisme —potser perquè ell mateix es va versionar al castellà ja als anys quaranta o potser hi va escriure directament. Tot i que en aquells anys la difusió de la seva obra havia disminuït, encara se'n va adaptar *La masía* (Plaza & Janés, 1977), un parell d'anys després d'haver aparegut editada en català. Dos altres noms que Batlló podria haver tingut en compte en la seva antologia eren el de Ramon Folch i Camarasa i el de Maria Aurèlia Capmany, amb una important trajectòria narrativa en català durant la dècada anterior. Amb tot, però, aquests dos escriptors havien tingut una sort diversa pel que fa a l'adaptació de la seva obra al castellà: mentre que Folch i Camarasa havia vist publicades tres versions espanyoles al llarg de la segona meitat dels seixanta —i cap en la dècada posterior—, la narrativa de Maria Aurèlia Capmany no havia estat mai traduïda.

Des del 1952, Capmany havia editat onze novel·les en català (més un recull de narracions), però cap d'adaptada al castellà fins aleshores. Va ser obtenir el premi Sant Jordi de 1968 que li devia valer la traducció espanyola, al cap d'un any de l'original, d'*Un lugar entre los muertos* (Nova Terra, 1970), amb una versió de Jaume Vidal Alcover. Ni tan sols els seus assaigs de caràcter feminista escrits directament en castellà, apareguts al principi dels anys setanta (com ara *El feminismo ibérico*, 1970; *De profesión mujer*, 1971; *Carta abierta al macho ibérico*, 1973; o *El comportamiento amoroso de la mujer*, 1974), no li van comportar una difusió més gran a Espanya com a narradora. Va haver d'esperar una dècada i convertir-se en una figura pública de la política de la transició i la democràcia, perquè fossin traduïts al castellà alguns dels títols més recents que havien acollit editorials catalanes, però cap dels més antics: *Vete yanqui o, si queréis, traducido del americano* (Laià, 1981), *Cuéntalos bien, que todos son* (Argos Ver-

gara, 1984), *El chaqué de la democràcia* (Plaza & Janés, 1984), *La color más azul* (Planeta, 1984) i *Fumar o no fumar, esa es la cuestión* (Destino, 1988).

En aquesta dècada dels setanta, no va haver-hi interès per recuperar autors clàssics dels primers anys del nou-cents —com sí que havia passat a mitjan segle xx—, ni per reeditar novel·les gaire antigues, a causa de la revifada de publicacions en català que es va produir als anys seixanta (i, com acabem de veure en el cas de Capmany, les que no es publicaven al moment ja quedaven oblidades, si no era pas que s'esgotava l'edició). Amb tot, alguns autors d'abans de la guerra tornaven a tenir certa vigència. Com en la dècada anterior, es continuaven publicant noms que havien estat exiliats i ja havien tornat, o bé que van morir a l'exili. L'editorial Polígrafa havia editat en format bilingüe dues antologies de contes de Pere Calders i Lluís Ferran de Pol, i també novel·les de Xavier Benguerel (en aquell últim tombant de dècada). Al mateix temps, es traduïa *Cristo de 2000.000 brazos* (Plaza & Janés, 1970), l'obra de temàtica concentracionària d'Agustí Bartra que havia sortit a Mèxic el 1958, i apareixia la versió espanyola que Joan Oliver havia fet de *Vals* de Francesc Trabal (Seix Barral, 1970). També d'Avel·lí Artís-Gener es va adaptar *Palabras de Opaton el viejo* (Ediciones 29, 1977), una novel·la que l'editor devia creure que havia d'anar acompanyada d'un subtítol explicatiu a la portada, *Crónica del siglo xvi de la expedición azteca a España*, el qual ajudava a dissimular el seu caràcter literari i reforçava la idea falsa que es tractava de la traducció d'un text històric. Al cap d'uns quants anys li van traduir *Los perros de Acteón* (Plaza & Janés, 1985), quan el reconeixement de Tísner es va anar consolidant a Catalunya i va guanyar nous lectors, més joves i més grans.

He volgut tractar a part el cas significatiu de Xavier Benguerel, un altre escriptor exiliat de qui s'anaven traduint les obres que treia en català des del final dels anys seixanta, algunes de les quals es van ocupar de les classes baixes i d'assumptes relacionats amb la Guerra Civil i l'exili: s'impulsa una nova versió de *Suburbio* (Nauta, 1968), i s'adapten *Gorra plato* (Alfaguara, 1969), dos títols editats el 1970 a l'editorial Polígrafa (*Las máscaras y El hombre en el espejo*) i *Los vencidos* (Alfaguara, 1972). Benguerel, en aquell moment, gaudia de cert èxit literari i havia estat un dels fundadors del Club dels Editors, des del qual s'havien «descobert» i impulsat molts escriptors catalans destacats dels últims vint anys. Aquesta situació no devia passar desapercebuda per l'editorial Planeta, que va decidir publicar-li *El testamento*, el 1974 (amb traducció de Blai Bonet), i, al cap de dos anys, *1939*, la continuació d'*Els vençuts*. Aquest canvi de segell editor (d'Alfaguara a Planeta) va influir en el fet que el 1974 es presentés al premi Planeta i el guanyés, amb una novel·la ambientada en la Barcelona anarquista d'abans de la guerra, *Icaria, icaria...*, un dels primers casos de novel·la apareguda al mateix temps en català i castellà, fruit d'un guardó. L'obra va ser declarada vencedora amb un jurat format per Ricardo Fernández de la Reguera, Antonio Prieto, Carlos Pujol, Martí de Riquer i el mateix editor, José Manuel Lara, tot i tractar-se d'una traducció del català. Segurament per evitar que es pogués creure que en aquells anys de declivi de la dictadura un autor català exiliat havia passat a escriure en castellà, Benguerel va tancar la novel·la amb un

epíleg titulat «Confesión y acción de gracias», en què es pot deduir que potser no va ser un fet casual que acabés guanyant la seva obra aquest premi en castellà:

Esta novela, como todas las mías, ha sido escrita en catalán. Con motivo de publicarse en la editorial Planeta la traducción de mi obra *El testamento* (*El testament*) y habiendo caído en mis manos las bases del concurso del Premio Planeta, se me ocurrió divagar en torno de la extraordinaria divulgación que podía suponer, para un autor como yo, dedicado a escribir exclusivamente en catalán a lo largo de medio siglo, la consecución de semejante premio. Tan turbador acicate, una tal desmesurada tentación y la conciencia de haber terminado mi última novela, aún inédita, *Icària, Icària...*, me condujeron a presentarla, naturalmente traducida y con seudónimo, a este codiciado premio. Creí que, en el mejor de los casos —caso, en principio, para mí quimérico—, además de contribuir a la difusión de mi obra, contribuiría a una modesta pero necesitada difusión de una literatura de la cual he sido siempre fiel y apasionado servidor. (Benguereel 1974: 289)

Deixant de banda l'ombra d'operació comercial impulsada des de l'editorial que sempre ha planat sobre el Premi Planeta, Benguerel confessa que van ser els beneficis econòmics, però també buscar difusió i reconeixement de la seva obra fora de l'àmbit de la cultura catalana, que van portar-lo a traduir la seva novel·la i presentar-la-hi. És cert que el fet que una obra catalana traduïda aconseguís un premi en castellà provoca un guany per al sistema literari al qual pertany, però sembla més aviat una argumentació adduïda a posteriori, amb la voluntat de no entrar en contradicció amb les seves idees i el seu compromís lingüístic. Finalment, l'editorial Planeta va llançar de manera simultània les dues versions d'*Icària, Icària...*: en l'original català i en l'autotraducció espanyola que havia guanyat el premi Planeta. Aquesta pràctica es va repetir a l'hora d'imprimir el seu següent llibre, *Llibre dels retorns*, que Planeta va llançar al mercat el 1977 en la versió catalana i espanyola alhora.

Aquells anys setanta van representar, a l'Estat, la consolidació de quatre noms que des de feia més d'una dècada anaven publicant ininterrompudament en català, les obres dels quals havien estat distingides amb guardons importants de narrativa i que potser ja tenien alguna obra adaptada al castellà. Va ser el cas de Mercè Rodoreda, una altra autora exiliada que havia retornat el 1972, a la qual van versionar totes les novel·les que li havien editat al llarg de la dècada anterior, més una d'abans de la Guerra Civil, mostra de l'èxit que la seva narrativa va assolir a l'època: *La calle de las Camelias* (Planeta, 1970), *Aloma* (Al-Borak, 1971) i *Jardín junto al mar* (Planeta, 1975). Quatre anys després de veure la llum l'original català, també apareixia *Espejo roto* (Seix Barral, 1978), amb traducció de Pere Gimferrer; i, el 1980, simultàniament en català i castellà, es publicava a Edhasa *Cuanta, cuanta guerra* (amb la traducció d'Ana M. Moix), un títol que va merèixer el Premi Ciutat de Barcelona, el mateix any que es distingia l'autora amb el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes. El fet que Edhasa adquirís els drets d'edició en castellà va fer que a la dècada dels vuitanta es fessin reedicions d'aquestes versions de Rodoreda, o que s'impulssessin les adaptacions de *Viajes y flores* i *Parecía de seda* (1981), a càrrec de Clara Janés.

És clar que aquest interès rodoredià no solament el motivava la qualitat de la prosa, sinó també el fet que al final d'aquella dècada es comencen a fer adaptacions per al cinema i la televisió, i el seu nom comença a popularitzar-se. En primer lloc, el 1977, Sergi Schaaff roda una sèrie de cinc capítols d'*Aloma*, per al Circuit Català de TVE, basant-se en l'adaptació que de la novel·la havia fet Lluís Pasqual. Cinc anys després, Francesc Betriu va estrenar l'adaptació cinematogràfica de *La plaça del Diamant*, la qual es va emetre en el format original de sèrie a TVE, primer en català, el 1983, i després en castellà per a tot Espanya, al cap d'un any. L'èxit de la narrativa de Mercè Rodoreda no solament es mesura per les reimpressions que s'han fet de la seva prosa en català al llarg dels últims quaranta anys, sinó per les reedicions que se n'han fet en castellà, la importància de les editorials que l'han acollida i el renom dels traductors: a part dels esmentats, Enrique Sordo adaptava *La muerte y la primavera* el 1986 per a Seix Barral, Ana M. Moix traduïa per a Mondadori *Veintidós cuentos* el 1989, i Basilio Losada feia parlar els personatges d'una altra obra pòstuma com *Isabel y María* (Seix Barral, 1992).

Després d'anys de dubte de Llorenç Villalonga amb la llengua d'escriptura (per qüestions ideològiques, culturals i personals, perquè recordem que va escriure algunes obres en castellà, com ara *Bearn o la sala de las muñecas*), l'autor va apostar finalment per la creació en català. Tot i que l'èxit li va arribar en aquesta llengua als anys seixanta —tal com va passar a Rodoreda—, ben aviat és considerada una figura de referència les obres que va publicant es van traduint a l'espanyol. Aquest és el cas de *Las tentaciones* (títol que va donar a *L'hereva de dona Obdúlia* Seix Barral, el 1970, potser per creure que l'original era massa costumista), *Dos «pastiche» proustianos* (Anagrama, 1971), *Lulú o la princesa que sonreïa a todas las coyunturas* (Planeta, 1973), *El misántropo* (Plaza & Janés, 1974) i *La novela de Palmira* (Júcar, 1975) —la primera i l'última amb adaptacions del poeta Jaume Pomar, el qual va versionar, a més, els dos volums de peces de teatre de Villalonga, amb el títol de *Despropósitos* (Cuadernos para el Diálogo, 1974). Tinguem present, però, que al mateix autor «se debe la versión castellana» d'*El misántropo* —tal com consta a la contraportada de la sobrecoberta de la traducció castellana de 1974—, si bé no hi ha cap indicació a l'interior del volum que ho reculli. Malgrat haver escrit novel·les en castellà, anomenar-lo Lorenzo i autotraduir-se, la faixa que acompanyava l'edició indicava inequívocament a quin sistema literari es considerava que pertanyia Villalonga: «La más reciente creación de uno de los más señeros autores novelistas catalanes contemporáneos».

Mentre que en aquests primers anys es reedita *Bearn o la sala de las muñecas* (Seix Barral, 1972), *La muerte de una dama* (Salvat, 1972) i *Desenlace en Montlleó* (Seix Barral, 1973), durant la segona meitat de la dècada i els primers anys vuitanta —que més o menys coincideix amb el període de la transició política cap a la democràcia—, no hi ha més traduccions d'obres seves, potser perquè el seu imaginari s'associa a un món antic, si bé es van fent reedicions de la versió espanyola de *Bearn*. Tot comença a canviar a la primavera del 1983, arran de l'èxit de l'estrena de l'adaptació cinematogràfica que Jaime Chávarri va fer de *Bearn* (protagonitzada per Fernando Rey i Ángela Molina), perquè el març d'aquell any Seix Barral llança *Bearn o la sala de las muñecas*, amb un lema a la portada de

l'edició que diu «Única edición íntegra del original castellano del autor», i amb una imatge que es correspon amb un fotograma del film. Des d'aleshores, editorials diferents s'interessen per reeditar-lo, traduir-lo o, fins i tot, per versionar de nou títols antics: *La cerilla y otras narraciones* (Península, 1983), *El misántropo* (Plaza & Janés, 1983), *La heredera de doña Obdúlia o las tentaciones* (Plaza & Janés, 1985; nova adaptació de l'original amb variants feta per Jaume Vidal Alcover), *Un verano en Mallorca* (Alianza-Enciclopèdia Catalana, 1987), *Falsas memorias de Salvador Orlán* (versió de José Carlos Llop) i *Todos los cuentos* (versió de Jaume Pomar), tots dos editats per Mondadori el 1988.

Un cas molt semblant de difusió de la seva obra per als lectors espanyols al llarg d'aquella dècada de final de la dictadura i d'inici de la transició va ser el de Manuel de Pedrolo, potser pel fet de practicar el gènere negre o la ciència-ficció i de tractar intrigues polítiques. La seva activitat literària en català al llarg de més de quinze anys, el mereixement de premis de narrativa destacats i l'èxit dels seus llibres, juntament amb el reconeixement de la seva producció dramàtica innovadora (que li va valer que s'adaptés al castellà l'obra *Hombres i no* el 1966), van fer que li traduïssin nombroses obres al castellà (especialment novel·les) al llarg de les dècades següents: *Las ventanas se abren de noche* (Polígrafa, 1970), *La respuerta* (Aymà, 1970), *Un amor extramuros* (Aymà, 1972), *Juego sucio* (Península, 1972), *Morderse la cola* (Asenet, 1975), *Mecanoscrito del segundo origen* (Argos Vergara, 1984), *Trayecto final* (1984), *Anónimo I* (Plaza & Janés, 1984), *Todas las bestias de carga* (Grijalbo, 1985), *Anónimo II* (Plaza & Janés, 1986), *Acto de violencia* (Ediciones B, 1987) i *El inspector llega tarde* (Vidorama, 1989). Tot i que va haver-hi reedicions d'alguna traducció, com la del *Mecanoscrito del segon origen* (fomentada per l'adaptació televisiva del 1985), la mort de l'escriptor el 1990 va provocar un silenci respecte a la seva producció literària que només molt recentment es va esmenant.

L'altre narrador l'obra del qual es consolida i difon de manera important al llarg dels anys setanta és Baltasar Porcel: des de llavors la seva prosa de ficció comença a merèixer guardons importants i premis de la crítica. Conegut pels lectors espanyols pels assaigs i pels textos periodístics en castellà, és el 1968 que les seves novel·les comencen a ser traduïdes a aquesta llengua, i, de manera ininterrompuda, es converteix en un dels referents del canó literari català del final de segle —fins i tot des d'una perspectiva exterior, i principalment hispànica. Durant aquests primers anys, les seves obres narratives ben sovint eren autotraduïdes (anteriorment, havia versionat obres d'altres autors catalans importants). Després de tres novel·les inicials adaptades per altres mans, com *La luna y el velero* (Plaza & Janés, 1968), *Todos los espejos* (Espasa-Calpe, 1969) i *Solnegro* (Plaza & Janés, 1970), Porcel va començar a traduir-se en castellà (i no només pel que fa a la prosa de ficció), en el cas més primerenc i continuat d'autotraduccions en aquesta direcció, com podem comprovar-ho en la llista següent, en què veiem que l'autoria li permet lleugeres adaptacions en els títols: *Difuntos bajo los almendros en flor* (Destino, 1972), *Crónica de atolondrados navegantes* (Península, 1973), *Los alacranes* (Plaza & Janés, 1974), *Caballos hacia la noche* (Plaza & Janés, 1977), *Las manzanas de oro* (Planeta, 1980), *Los días inmortales*

(Plaza y Janés, 1984), *Primaveras y otoños* (Anagrama, 1987), *El divorcio de Berta Barca* (Ultramar, 1990), *El corazón del jabalí* (Muchnik, 2001, juntament amb Damián Alou), *Mediterráneo. Tumultos del oleaje* (Planeta, 1996) i *Olympia a medianoche* (Planeta, 2004). Amb tot, altres obres seves també han estat versionades, més tardanament, per altres traductors, com és el cas de *Lola y los peces muertos* (Ediciones del Bronce, 1997), *El emperador o el ojo del ciclón* (Planeta, 2001) i *Ulises en alta mar* (El Aleph, 2002).

Ja veiem que la feina de periodista en castellà i la variable dels premis va ser important per a alguns autors per fer-se conèixer i aconseguir publicacions, però a partir del 1970 comença a aparèixer la figura de l'escriptor mediàtic, aquell que els telespectadors identifiquen abans per la pantalla que per la pàgina del llibre, i possiblement per entendre la difusió de les traduccions de les obres de Montserrat Roig calgui recórrer a aquest element distintiu (a part dels anteriors que s'han observat). El nom de Roig va començar a sonar quan les narracions de *Molta roba i poc sabó... i tan neta que la volen* van obtenir el premi Víctor Català del 1971. Al cap d'un any veia la llum la novel·la *Ramona, adéu*, i el 1976 obtenia el premi Sant Jordi per *El temps de les cireres* (1976); però els guardons, per si mateixos, no expliquen la seva traducció espanyola al final dels anys setanta, perquè les seves obres es podrien haver versionat anteriorment. En aquests primers anys de dècada, Roig col·labora en revistes catalanes i espanyoles (*Serra d'Or*, *Destino*, *Triunfo...*) i hi prepara entrevistes a escriptors, algunes de les quals tenen molt ressò i es publiquen en volum, com ara *Retrats paral·lels* (1975-1976) i *Los hechiceros de la palabra* (1975), en el qual s'inclouen entrevistes a autors espanyols i catalans. La seva feina de periodista la va portar el 1977 a col·laborar amb el circuit català de TVE, i a presentar el programa d'entrevistes *Personatges*, que li va reportar un gran èxit de públic. A més, aquell any va aparèixer *Els catalans als camps nazis*, que va merèixer el premi Crítica Serra d'Or. És comprensible, doncs, que amb tants reconeixements i amb tanta difusió entre el públic català i espanyol —a part de la qualitat de la seva obra—, aquell mateix any li publiquessin la traducció d'Enrique Sordo *Tiempo de cerezas*. Des de llavors i, de mica en mica, es van anar adaptant les obres que ja havia editat i les que va publicar a continuació, just després d'aparèixer l'original català, i no només les de periodisme i d'investigació, sinó també els volums de contes i novel·les, però ja en una nova dècada: *Ramona, adiós* (Argos Vergara, 1980), *La hora violeta* (Argos Vergara, 1980), *Aprendizaje sentimental* (Argos Vergara, 1981, versió de *Molta roba i poc sabó...*), *La ópera cotidiana* (Planeta, 1983), *La voz melodiosa* (Plaza & Janés, 1988) i *El canto de la juventud* (Península, 1990).

La dècada dels setanta va ser, també, la de l'esclat de la novel·lística de Terenci Moix, el qual s'havia iniciat escrivint un parell de novel·les negres en castellà —sota pseudònim—, i havia mostrat el seu interès pel cinema i per la cultura pop en dos assaigs dedicats a aquests temes, alhora que el 1970 publicava en castellà *El sadismo de nuestra infancia*, amb pròleg de Rafael Alberti. En el seu cas, que les seves narracions i novel·les guanyessin premis importants, com el Víctor Català de contes (1967) i el premi Josep Pla de novel·la (1970), va fer que les traduccions espanyoles no es fessin esperar: *La torre de los vicios capitales*

(Taber, 1969) i *Olas sobre una roca desierta* (Destino, 1970). Des de llavors, a cada nou volum de narrativa en català hi seguia immediatament la traducció espanyola: *El día que murió Marilyn* (Lumen, 1970), *Mundo macho* (Aymà, 1972) o *Melodrama o la increada conciencia de la raza* (Lumen, 1974). Mentrestant, anava fent col·laboracions en revistes catalanes i castellanes, i publicava assaigs i estudis en aquestes llengües. Moix va continuar escrivint reculls de narracions i novel·les al llarg dels anys setanta, però no van ser traduïdes al castellà, potser perquè tenien una temàtica declaradament homosexual, amb un punt de vista més obert i irreverent que les seves obres anteriors. Sobta, per exemple, que no hagi sabut trobar cap versió espanyola de *La caiguda de l'imperi sodomita i altres històries herètiques* (1976); *Sadístic, esperpèntic i àdhuc metafísic* (1976) i *Lili Barcelona i altres travestís: tots els contes* (1978) —cal dir que de la segona novel·la, *Sadístic...*, se'n va fer una traducció castellana el 2011, i la van anunciar com la novel·la perduda de Terenci Moix. Semblen raons morals o ideològiques les que poden explicar que una Espanya en plena transició no gosés versionar aquests títols per als seus lectors. El seu vessant de divulgador de temes diversos, de periodista i d'escriptor, també el va dur al Canal Català de TVE, i entre el 1981 i el 1987 va presentar un programa d'entrevistes titulat *Terenci a la fresca*, el qual li va assegurar el reconeixement del gran públic. És al principi dels vuitanta que passa a escriure directament en castellà, i més des del moment en què guanya el Premi Planeta de 1986 amb *No digas que fue un sueño*. Si abans ja havia escrit alguns títols en espanyol, des de llavors es convertirà en un autor mediàtic i un creador de *best-sellers* (en el sentit original del terme), que va guanyar diferents premis importants del Grup Planeta, i que va fer de presentador de programes d'entrevistes a gent del món del cinema internacional i documentals, per a la televisió estatal i en castellà: *Más estrellas que en el cielo* (1988-89) i *Los grandes hombres de la egiptología* (1999).

Fixem-nos que en aquest repàs hi falten noms destacats de l'època, com ara Salvador Espriu, del qual sí que s'havia traduït la poesia i al començament de la dècada també li van adaptar la narrativa, en un volum extens titulat *Narraciones* (Al-Borak, 1971), amb versions de Joan Francesc Vidal Jové. Sens dubte, el caràcter polític de part de la seva obra, especialment de *La pell de brau*, el presentava com un referent cultural de l'última etapa de la dictadura, i a les acaballes de la seva vida li van anar reconeixent la qualitat literària i la importància de la seva figura d'intel·lectual. Instaurada la democràcia, i ja amb seixanta-set anys, el 1980 rep la Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya i és investit doctor honoris causa per la Universitat de Barcelona i la de Tolosa de Llenguadoc. A més, al cap de dos anys li concedeixen la Medalla d'Or de la Ciutat de Barcelona, la Creu d'Alfons X el Savi —que va refusar— i *Les roques i el mar, el blau* mereix el premi de la Crítica Serra d'Or de prosa. Enmig dels rumors que feien sonar el seu nom per al Premi Nobel, va aparèixer *El Doctor Rip y otros relatos* (Plaza & Janés, 1984), i, ja pòstumament, *Letizia y otras narraciones* (Edhasa, 1985), *Aspectos* (Plaza & Janés, 1986) i *Las rocas y el mar, lo azul* (Alianza Editorial-Enciclopèdia Catalana, 1986). Finalment, recordem que les Edicions del Mall havien impulsat l'edició bilingüe de la poesia i de la narrativa completa (aquesta

en quatre volums, traduïda per Inés Bayona Masoliver, Julia Goytisolo i Mireia Carulla Mur), la qual va aparèixer el 1985.

Un altre dels noms que no va tenir gaire ressò als anys setanta, si més no pel que fa a la seva difusió en castellà, és el de Pere Calders, l'obra del qual, no obstant això, a partir del final d'aquella dècada va començar a experimentar una reivindicació absoluta: la seva sort va canviar arran de l'èxit de l'adaptació teatral que va fer dels seus contes la companyia Dagoll Dagom a l'espectacle *Antaviana* (1978), el qual va estar-se més d'un any en cartellera, va ser estrenat a Madrid, va fer gira per Espanya, i, fins i tot, va ser emès pel circuit català de TVE el 1983. Des d'aleshores, i arran de l'èxit de les edicions catalanes que es van fer de les seves obres, el van començar a traduir al castellà: *Aquí descansa Nevares y otros cuentos mexicanos* (Grijalbo, 1985), *Ronda naval bajo la niebla i Ruleta rusa y otros cuentos* (Anagrama, 1985), *El principio de sabiduría* (Ed. del Mall, 1986), *De lo tuyo a lo mío* (Laia, 1986), *Todo se aprovecha* (Ediciones B, 1988), i, finalment, l'aplec en un sol volum de tres obres com *El primer arlequín. Crónicas de la verdad oculta. Gente del alto valle* (Alianza, 1988).

3. Consideracions finals

He volgut fer un repàs d'aquesta dècada dels setanta perquè apunta dinàmiques de traducció i motivacions que encara es mantenen en la nova centúria. En primer lloc, i contràriament al que havia passat a mitjan segle XX, són relativament pocs els clàssics catalans d'inici del nou-cents que són traduïts al castellà (o bé perquè ja havien estat adaptats o bé perquè han caigut en l'oblit), i no es veu una voluntat per fer conèixer i fer accessible el cànon literari català. Això no vol dir que puntualment no es pugui recuperar una obra o un autor, per voluntat d'un editor, per commemorar una efemèride —com s'ha esdevingut els últims trenta anys— o arran d'alguna circumstància particular concreta, però és clar que aquesta adaptació s'ha de comprendre i d'explicar individualment. És més fàcil d'entendre una traducció continuada si aquest autor català destacat ha estat assimilat com a escriptor pel sistema literari espanyol o és reconegut com un nom rellevant, o perquè ha aconseguit un cert prestigi en la seva professió, per un ideari personal, pel fet d'escriure també en castellà o perquè les seves vendes són òptimes i permet tornar-hi a confiar. Durant molts anys, aquest havia estat el cas d'Eugeni d'Ors, i torna a ser el de Josep Pla, del qual es van anar traduint llibres des dels anys quaranta, i la dinàmica ha continuat lenta i ininterrompuda des de la dècada dels setanta fins a l'actualitat: tinguem present que el 2018 l'editorial Destino va fer traduir *Viaje a Rusia*, i que s'han recuperat dos volums publicats el 1942, com ara *Las ciudades del mar* (2018, amb una nova adaptació de José Carlos Llop) i *Humor honesto y vago*, en aquest cas aparegut el 2022 a Austral —la qual ja havia fet adaptar el 2016 els nous dietaris de *La vida lenta*. D'altra banda, l'interès per Mercè Rodoreda tampoc no ha disminuït, pel que fa a les traduccions, i és prou significatiu que el 2017 Club Editor impulsés una nova versió de *La muerte i la primavera* (a càrrec d'Eduardo Jordá), i que el 2021 l'editorial Edhasa encarregués a Sergio Fernández Martínez una adaptació nova de *La plaza del Diamante*.

En els anys setanta també hi ha un increment de publicacions en català, no solament pel canvi en la conjuntura política i en l'estatus social que agafa el català, sinó també per l'augment d'editorials catalanes des dels anys seixanta, i, per tant, de plataformes i premis de què poden disposar nous autors o escriptors coneguts. És lògic, doncs, que no hi hagi tanta necessitat de recórrer a la traducció d'obres d'inici de segle o d'abans de la guerra per publicar, i més si tenim en compte com s'ha transformat aquell món rural o ciutadà que reflectien aquells contes i novel·les del primer terç del segle xx, i les transformacions en els gustos i en l'imaginari dels lectors més actuals. Mai com fins als anys setanta —tot i que la tendència ja havia començat pocs anys abans— no hi havia hagut un lapse tan curt entre l'aparició de l'original català i la traducció espanyola (dos o tres anys en molts casos), tant en autors joves i actuals (Porcel, Moix o Roig) com en escriptors més consolidats (Juan Arbó, Villalonga, Rodoreda, Benguerel o Capmany). Menció a part mereix la política d'algunes editorials, com ara Planeta, que afavoria una edició simultània en català i castellà, generalment de les obres premiades en català: ho hem vist en el cas de Xavier Benguerel. Aquest costum d'aprofitar un premi o una novetat editorial per llançar al mercat l'original català i la seva traducció espanyola s'ha convertit, al llarg dels decennis següents, en una pràctica habitual de les editorials, dins d'un mateix grup o segell o gràcies a convenis de col·laboració, per tal d'aprofitar el ressò i la mateixa campanya de difusió.

Són diverses les raons, per tant, que dicten l'interès del sistema editorial espanyol cap al català, marcades per tendències d'època o per modes concretes. Als anys setanta, doncs, hem vist com es recuperaven veus de l'exili català (o bé que ja havien tornat o que es mantenien a fora, encara); res gens estrany des del moment que algunes de les editorials catalanes més actives dels anys cinquanta i seixanta havien tingut l'impuls dels exiliats mateixos: Joan Sales i Xavier Benguerel van fundar el Club Editor, i l'editorial Pòrtic —creada el 1963 per Josep Fornas— va tenir un exiliat com Rafael Tasis com a col·laborador, mentre donava veu a escriptors exiliats o polítics republicans, especialitzada com estava en temes històrics. Aquestes editorials catalanes són algunes de les que van fer conèixer les propostes literàries de noms com Mercè Rodoreda, Xavier Benguerel, Pere Calders o Avel·lí Artís-Gener.

A més, això s'esdevenia en un moment que el règim ja es mostrava esgotat, amb un dictador al final de la seva vida, i, posteriorment, amb la transició cap a la democràcia. La conjuntura política d'Espanya i de Catalunya, doncs, és un factor important a l'hora d'estudiar els processos de traducció, com hem tingut l'oportunitat de veure els qui hem viscut amb certa consciència del que passava a les nostres lletres durant els últims trenta anys, amb totes les evolucions de la relació Catalunya-Espanya que poguéssim imaginar. En el cas dels anys setanta, hem vist com Maria Aurèlia Capmany no era reconeguda com a narradora a l'estat, ni tan sols quan donava a conèixer el feminisme i les seves actituds crítiques sobre la moral patriarcal de l'època —i potser per aquest motiu—; però tot això va canviar quan es converteix en una figura política important i és elegida regidora de Barcelona, al principi dels anys vuitanta. No sabem si la manca de traduccions espanyoles d'obres de Montserrat Roig al llarg dels primers anys setanta es pot

explicar per una poca confiança cap a la literatura catalana de dona —com podia haver passat amb Capmany—, ni si la manca de versions castellanes d’algunes obres narratives de Moix aparegudes a la meitat d’aquella dècada es poden explicar per qüestions morals.

Simona Skrabec i Manel Vila-Vidal (2019) van constatar que en el període entre les dècades dels seixanta i vuitanta del nou-cents s’havia produït un increment rellevant de les traduccions, en relació amb els primers seixanta anys de segle, i que un tant per cent molt significatiu de les adaptacions espanyoles eren editades a Catalunya, concretament per editorials catalanes d’abast nacional. No només, per tant, hem de pensar que el destinatari d’aquestes traduccions catalanes era el lector castellanoparlant d’altres parts de la península Ibèrica, sinó que també ho comença a ser el lector que viu a Catalunya de fa anys o que hi havia arribat recentment, i fins i tot el lector bilingüe (català-castellà) que no té l’hàbit de llegir en català o que només va ser escolaritzat en castellà durant la dictadura.

Possiblement per aquesta creixent potència catalana del sector editorial estatal d’aquella època, els editors aconseguen estar molt atents als grans premis literaris catalans de narrativa, i, més que en els clàssics, es fixen en les noves obres guardonades. Aquest comportament s’ha anat accentuant amb els anys, potser també perquè el nombre de guardons s’ha multiplicat. Al final del segle xx i l’inici del XXI van anar apareixent nous reconeixements, i els editors de col·leccions espanyoles s’han fixat en aquests autors premiats i les seves novel·les per traduir-les al castellà i veure si funcionaven per al seu públic. En trobem exemples des del premi Sant Joan de novel·la —convocat per primer cop el 1981— fins al premi Anagrama de novel·la en català, instituint el 2016, i en les bases del qual s’indica que l’editorial «es reserva en exclusiva els drets de traducció per a l’edició en tots els idiomes». De fet, una de les primeres traduccions del català que va encarregar l’editor Jorge Herralde va ser la de la novel·la guanyadora del premi Prudenci Bertrana del 1978, *L’anarquista nu*, de Lluís Fernández, la qual va aparèixer publicada un any després, tot i que l’original va ser difós per Edicions 62.

També és molt habitual que les editorials tinguin col·leccions de literatura en diverses llengües de l’estat (segons el lloc físic on siguin i els lectors a qui s’adrecin), i els grans grups de publicacions disposen de segells editorials diferents especialitzats en traduccions i llengües diverses, fet que permet versionar al castellà els originals catalans en editorials diferents sense moure’s d’un mateix grup editor. Ara bé, hi ha casos en què una editorial catalana pot decidir apostar per traduir un èxit de vendes sense haver de crear una col·lecció específica: és el cas de La Campana, que va optar per adaptar al castellà tots els llibres d’Albert Sánchez Pinyol arran d’un supervendes com *La pell freda* (2002); al cap dels anys, i després d’una certa sorpresa inicial, l’editorial no va dubtar a publicar-li l’original castellà de *Victus* (2015), i de fer-lo traduir simultàniament al català.

Cal tenir en compte, també, que gran part de la indústria editorial es troba a Catalunya i, per tant, els editors coneixen perfectament la producció catalana que es premia i es publica, i que aquest bilingüisme dels professionals del ram —i el domini del nínxol de mercat—, ajuda molt a fer conèixer qualsevol novetat o

qualsevol fenomen que pugui ajudar a vendre llibres. Si a aquesta particularitat hi afegim que gran part de les vendes a Catalunya són de llibres en castellà —amb fenòmens anuals com els de Sant Jordi, una festa que no distingeix entre llengües—, es comprèn més bé que els darrers anys hi hagi hagut un increment de versions espanyoles de narrativa catalana, sense que la traducció assegurï la qualitat de l'original o la canonicitat en el sistema literari d'origen, perquè la narrativa, com qualsevol producte social de consum, s'ha convertit en una mercaderia més en el nostre món capitalista.

Hem vist, a més, que als anys setanta començaven a haver-hi captacions d'autors catalans per tal que escrivissin en castellà per accedir a més lectors o bé per guanyar un premi. Aquest va ser un fenomen molt estès, el del canvi de llengua, durant els anys quaranta i cinquanta, en què la publicació de llibres en català estava prohibida per la dictadura, en primer lloc, i després mal vista o restringida. Des de llavors, i en diversos autors bilingües, sempre hi ha hagut fluctuacions entre les dues llengües a l'hora d'escriure i, fins i tot, a l'hora de traduir-se. Alguns escriptors es van autotraduir per poder publicar (quan no era possible fer-ho en català), per aconseguir més ingressos econòmics (també es cobrava com a traductor), per controlar el sentit que es volia donar al text (perquè cap traductor el tergiversés en girar-lo a un altre idioma) o per entendre la feina d'adaptació com una recreació literària i, per tant, com un nou procés creatiu en una altra llengua. Ja hem vist que, per exemple, Baltasar Porcel va versionar al castellà gran part de les seves novel·les i contes, però no és l'únic autor que ho va fer. Quim Monzó també s'adapta molts dels seus contes o articles, i després d'un temps, també Carme Riera opta per autotraduir-se (perquè en aquest cas també pot assumir el paper d'escriptora espanyola, i aquest exercici li permet jugar a recrear el seu original, dominar encara més aquesta llengua i, socialment, si calgués, també justifica encara més la seva pertinença a la Real Academia Española de la Lengua).

El 1974 vam tenir el primer cas en aquella dècada d'un autor català que adoptava el castellà per presentar-se a un premi, i gràcies a aquella autotraducció Xavier Benguerel va poder obtenir el premi Planeta, però hi ha altres exemples en la història recent de la nostra literatura de premis fruit d'una autotraducció o bé d'un canvi de llengua: tal com ja hem vist, Terenci Moix va obtenir el Planeta amb *No digas que fue un sueño* (1986), i el 2005 el va guanyar Maria de la Pau Janer per *Pasiones romanas* (després de quedar finalista el 2002 amb *Las mujeres que hay en mí*). Trobem casos semblants en el premi Nadal: Sebastià Juan Arbó l'havia obtingut per *Sobre las piedras grises* el 1948, Lluïsa Forrellad el guanyava el 1953 amb *Siempre en capilla* (primera i única novel·la seva en castellà) i Pau Faner l'aconsegueix el 1986 amb *Flor de sal*. L'exemple més recent el tenim en Najat El Hachmi, que aconseguix el Nadal el 2021 per *El lunes nos querrán*, una novel·la que assegura que va escriure simultàniament en català i en castellà, i que va desenvolupar gràcies a una beca de creació Leonardo 2019 (Fundación BBVA).

Ja des de mitjan segle xx, l'escriptor català vinculat al periodisme i que l'exerceix en català i castellà té més probabilitats de ser conegut pel lector espa-

nyol, perquè treballa en mitjans que difonen el seu estil i el seu nom. Ara bé, amb l'arribada de la televisió tot es va transformar exponencialment, i aquelles persones que apareixien davant d'una càmera i entraven a casa dels teleespectadors tenien més possibilitats d'acabar publicades en català i traduïdes en castellà. Tot i la qualitat de l'obra narrativa de Montserrat Roig i de Terenci Moix, és molt significatiu adonar-se que la seva narrativa es va publicar en castellà de manera simultània o immediatament posterior a les seves col·laboracions televisives, fos pel Circuit Català de TVE o bé en l'àmbit nacional. Potser ells dos van ser fenòmens literaris condicionats per l'exposició mediàtica, si més no a l'hora de fer el salt a l'àmbit castellà: tots dos tenien una sòlida trajectòria literària en català. A part, les adaptacions teatrals, cinematogràfiques o televisives, sens dubte, ajuden a difondre l'obra adaptada, en fomenten la traducció i projecten la figura de l'autor: va passar amb *Aloma* i *La plaça del diamant*, de Mercè Rodoreda, i amb l'espectacle *Antaviana*, de Pere Calders. Al cap dels anys, per exemple, *Pa negre*, d'Emili Teixidor, va editar-se simultàniament en català i castellà el 2004, però arran de l'adaptació al cinema (dirigida per Agustí Villaronga), el mateix 2010 va aparèixer una edició de butxaca de la versió espanyola. Amb els anys, tot plegat s'ha anat accentuant, i no sobta gens trobar que bona part dels periodistes que escriuen als mitjans de comunicació i que col·laboren en programes de televisió, o, directament, els presenten o condueixen, tenen una o diverses novel·les —també traduïdes en castellà— i han guanyat algun premi literari important. Ara, amb les xarxes socials d'àmbit electrònic, tot s'ha complicat una mica més, i internet es converteix en un filó per als editors que busquen noves veus literàries: qui sap si els *youtubers*, els *instagramers* o els *streamers* més famosos del present seran les plomes catalanes que signaran novel·les els Sant Jordis futurs, i els *best-sellers* més traduïts al castellà.

Referències bibliogràfiques

- BACARDÍ, Montserrat (2007). «La traducció del castellà al català: una tradició aleatòria». *1616. Revista de Historia de la Traducción*, 1. <<http://www.traduccionliteraria.org/1611/art/bacardi.htm>> [Consulta: 15/06/2022].
- BENQUEREL, Xavier (1974). «Confesión y acción de gracias». *Icaria, Icaria...* Barcelona: Planeta, p. 289-291.
- BOU, Enric (1988). «La literatura actual». A: MOLAS, Joaquim (dir.). *Història de la literatura catalana, XI*. Barcelona: Ariel, p. 355-420.
- CHIEREGATO, Chiara; GALLÉN, Enric (2009). «Catalán al castellano, traducción desde el». A: LAFARGA, Francisco; PEGENAUTE, Luis (coord.). *Diccionario histórico de la traducción en España*. Madrid: Gredos, p. 200-205.
- GALLÉN, Enric (1985). «A propòsit d'una comparació entre la narrativa catalana i espanyola a partir de 1939». A: *Lliçons de literatura comparada catalana i castellana (segles XIX i XX)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 161-172.
- (2007). «Dues literatures en contacte: estat de la qüestió». A: GIBERT, Miquel M.; HURTADO DÍAZ, Amparo; RUIZ CASANOVA, José Francisco (ed.). *Literatura comparada catalana i espanyola al segle XX: gèneres, lectures i traduccions (1898–1951)*. Lleida: Punctum & Trilcat, p. 15-35.

- GARCIA SALA, Ivan; SANZ ROIG, Diana (ed.) (2017). *Traducció, món editorial i literatura catalana (1975-2000)*. VI Simposi sobre traducció i recepció en la literatura catalana. Lleida: Punctum & Trilcat.
- ŠKRABEC, Simona; VILA-VIDAL, Manel (2019). «Construir el patrimoni literari a través de la traducció. Divulgació de la literatura catalana al món: 1516-2017. Estudi quantitatiu». A: CORRETGER, Montserrat; TEIXELL, Oriol (ed.). *Literatura catalana contemporània: patrimoni i identitat*. Barcelona: Societat Catalana de Llengua i Literatura: Universitat Rovira i Virgili, p. 153-184.
- VILLALONGA, Llorenç (1974). *El misàntropo*. Barcelona: Plaza & Janés.